

Відгук
офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора
ВСНЦЕВОЇ Надії Олександрівни
про дисертацію
ІГНАТЕНКО Наталії Віталіївни
**«ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
В ТЕОРІЇ ТА МЕТОДИЦІ НАВЧАННЯ ІСТОРІЇ В ШКОЛІ
ПЕРІОДУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ (1991 – 2020 рр.)»**
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

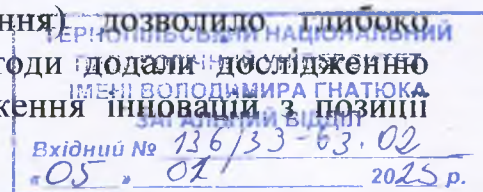
Актуальність теми дослідження та її зв'язок із науковими програмами. Дисертаційне дослідження Н. В. Ігнатенко «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)», у якому окреслено концептуальні засади, досвід, здобутки та проблемні питання реформування історичної освіти, – актуальна для сучасної педагогіки праця. Авторка на основі ґрунтовного аналізу численних наукових праць, присвячених порушеному питанню, чинних упродовж досліджуваного періоду документів, публікацій у періодичних виданнях виокремлює чинники, які впливали на зміст і структуру шкільного курсу історії, обґрунтовує та систематизує шлях розвитку історичної освіти, узагальнює досвід методистів, спрямований на реалізацію мети та завдань навчання історії, дає слушні пропозиції щодо вдосконалення змісту й методики предмету.

Дослідження виконано відповідно до плану комплексних програм науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх педагогічних та керівних кадрів до інноваційної діяльності в закладах освіти» (номер державної реєстрації 0120U101844).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Н. В. Ігнатенко на високому науковому рівні обґрунтувала вибір теми дисертації, визначила мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, а також його теоретичну й практичну цінність. Історіографічна й джерельна база, що охоплює 890 позицій, включає актуальні праці сучасних авторів, нормативно-правові акти, навчально-методичні та інтерпретаційні публікації, а також інтернет-ресурси, що відображають розвиток освіти в Україні загалом та теорії й методики навчання історії в ЗЗСО зокрема. Ґрунтовне опрацювання джерел та врахування взаємозв'язків між державними освітніми реформами й трансформаціями у викладанні історії в школі дозволило дисертантці отримати значущі наукові результати й зробити переконливі висновки.

Методологічна основа роботи ретельно розроблена, забезпечено її комплексність та наукову обґрунтованість. Використання аналітичних, історичних, системно-структурних підходів у поєднанні з емпіричними методами (спостереження, опитування, анкетування) дозволило ґлибоко вивчити проблему. Соціологічні й статистичні методи **додали дослідженню практичної цінності, дозволяючи оцінити впровадження інновацій з позиції**

педагогів та фахівців у галузі дидактики. Методологічна частина є одним із сильних аспектів роботи, забезпечуючи її достовірність та всеохопність.

Структура дисертації включає вступ, п'ять розділів, висновки до кожного розділу, загальні висновки, список літератури та додатки. Висновки логічно випливають із поставлених завдань, повністю розкривають сутність дослідження та відображають його наукову завершеність. Аналіз роботи та публікацій Наталії Віталіївни свідчить про наукову зрілість авторки, її компетентність у дослідженні вибраної теми та здатність до всебічного аналізу. Дисертація є завершеною науковою працею, яка обґрунтовує ефективність отриманих результатів, висновків та пропонує перспективні напрями розвитку теорії та методики навчання історії в школах України.

Наукова новизна і достовірність наукових положень дисертації.

Представлений текст є системним науковим оглядом трансформаційних процесів у теорії та методиці навчання історії в школі України на зламі ХХ – ХХІ століть. Авторка ґрунтовно проаналізувала історичні зміни в теорії та методиці навчання історії в ЗЗСО, інтегруючи широкий масив джерел і результатів емпіричних досліджень. Н. В. Ігнатенко системно опрацювала значний масив нормативно-правових документів, наукову, методичну та інтернет-літературу, використала сучасні методи збору й аналізу інформації (опитування, контент-аналіз, аналіз соціальних мереж), що забезпечило об'єктивність і достовірність висновків. Використання принципів історизму, системності й когнітивності дозволило представити трансформаційні процеси у теорії та методиці навчання історії як складний, багатовимірний процес структурної зміни галузевої парадигми. Визначення та систематизація понять («трансформація», «модернізація», «реформа» тощо) є важливим внеском у педагогічну науку. Авторська дефініція концепту «трансформації в системі освіти» дозволяє краще зрозуміти сутність досліджуваних процесів.

Запропоновані авторські періодизації розвитку освіти в Україні загалом (перехідний, нормотворчий, контрверсійний та реформаційний періоди) та генези теорії та методики навчання історії в школі зокрема (концептуальний і реформаційний періоди), простеження визначальних факторів становлення, формування й апробації нових тенденцій та методів навчання історії надають дослідженню чіткої структури та логічної послідовності. Особливий акцент зроблено на еволюції змісту історичної освіти, утвердженні національного історичного нарративу та впровадженні інноваційного навчально-методичного забезпечення. Це відповідає сучасним викликам і тенденціям розвитку освіти в Україні.

Проведення експертного аналізу ефективності трансформаційних процесів надає роботі емпіричного підґрунтя. Завдяки цьому вдалося узагальнити здобутки української методичної думки та сформулювати рекомендації для подальшого вдосконалення теорії й практики навчання історії.

Значення одержаних результатів для науки та їхнього практичного використання.

Рецензована робота вирізняється високим теоретичним рівнем. Авторка провела ґрунтовну систематизацію та уточнення понятійно-категорійного апарату, який використовується для аналізу трансформацій у теорії та методиці викладання історії в закладах загальної середньої освіти. Особливу цінність має

введення до наукового обігу маловідомих документів, навчально-методичних матеріалів та фактів, які розширюють і поглиблюють розуміння історико-педагогічного розвитку. Як позитив відзначимо простеження взаємозв'язку між педагогічною наукою та шкільною практикою, особливо в контексті парадигмальних змін.

Рекомендації для адаптації шкільної історичної освіти до потреб сучасності та світових освітніх стандартів мають високу практичну цінність. Рецензована кваліфікаційна робота важлива для сучасної вищої педагогічної освіти, зокрема для навчання студентів першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівня спеціальності 014.13 «Середня освіта. Історія», оскільки сьогоднішні студенти найближчим часом поповнять лави вчительства і реалізовуватимуть засадничі принципи НУШ на практиці, сприятимуть інтеграції України в єдине європейське освітнє середовище. Тому важливо під час навчання в університеті забезпечити ґрунтовну дидактичну підготовку майбутніх учителів громадянської та історичної освітньої галузі з метою виховання національно-культурної ідентичності, уміння побачити зв'язок між минулим, теперішнім і майбутнім, усвідомлення історичного знання як цілком практичної потреби критичного осмислення наслідків численних реакцій на вимоги часу, щоб майбутні педагоги розвивали ці навички в процесі формування траєкторії професійного зростання та імплементавали їх в освітній процес.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти, що актуалізує практичну значимість дослідження Н. В. Ігнатенко. Особливе місце, як на мене, займає апробація результатів дослідження: кількість конференцій та семінарів, у яких брала участь автор, та їхня географія дають можливість стверджувати, що в дисертантки сформоване світобачення обраної наукової проблеми і її місце в науковому просторі, що, безперечно, підтверджено і рядом публікацій.

Характеристика структури й змісту дисертації.

Дисертація Н. В. Ігнатенко «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991–2020 рр.)» є завершеним, самостійним та структурованим дослідженням. Робота складається з анотацій, вступу, п'яти розділів, висновків, списку літератури (890 позицій) і дев'яти додатків. У додатках подано результати експертного оцінювання, програми та силабуси навчальних курсів для студентів бакалаврського та магістерського рівнів за спеціальністю 014.03 «Середня освіта (Історія)». Роботу оформлено відповідно до вимог «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 року (зі змінами).

Зміст дисертації відповідає актуальним вимогам до робіт такого типу: кожен з розділів підпорядкований концептуальній ідеї, розкриває мікротему в цілому, містить аргументовані висновки.

У вступі подано загальну характеристику дисертації: обґрунтовано актуальність, визначено об'єкт і предмет, окреслено джерельну базу, сформульовано мету й завдання, описано методи дослідження, наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи. Перший розділ аналізує історіографію, джерела та методологію дослідження. Робота вражає глибиною опрацювання джерельної бази та історіографії, що охоплює не лише наукові праці сучасних авторів, а й нормативно-правові документи, навчальні програми, методичну літературу та інші актуальні матеріали. Авторка вдало використала проблемно-історичний підхід, що дозволило розподілити джерела на дві ключові групи: матеріали інтерпретаційного характеру та проблемно-тематичні історіографічні студії. Зокрема, уточнено ключові поняття («трансформація», «модернізація», «реформування») і сформульовано авторське визначення концепту «трансформаційні процеси в системі освіти». Робота базується на широкому спектрі теоретичних і методологічних підходів: принципах історизму, об'єктивності, системності та цілісності. Це забезпечує багатовимірний аналіз досліджуваних явищ та уникає суб'єктивізму. Залучення ретроспективного, порівняльного, перспективного методів, а також емпіричних методів, таких як спостереження, анкетування, моделювання, свідчить про комплексний підхід до вивчення трансформацій. Це дозволило охопити різні аспекти шкільної історичної освіти: від аналізу традиційних методик до прогнозування подальших змін. Уточнення ключових понять, таких як «трансформація», «модернізація», «реформування», є вагомим внеском у теоретичний дискурс. Власне трактування концепту «трансформаційні процеси в системі освіти» допомагає створити чітке розуміння суті досліджуваного явища.

У другому розділі описано державну політику України в галузі освіти як визначальний чинник розвитку теорії та методики навчання історії в школі, вдало простежено причинно-наслідкові зв'язки між суспільно-політичними змінами та еволюцією шкільної історичної освіти, виділено чотири основні періоди реформ і п'ять етапів розвитку освіти загалом, кожен з яких ідентифіковано як самодостатню модель ретрансляції механізмів упровадження ключових ідеологічних принципів очільників виконавчої влади та призначених ними реформаторів освіти. Зроблено акцент на соціально актуальних питаннях, які впливали на теорію та методику шкільної історичної освіти. Авторка акцентує увагу на ключових тенденціях генези галузі та викликах, які доводилося долати.

Третій і четвертий розділи презентують еволюцію теорії та методики викладання історії в школі. Дисертантка простежує динаміку змін через концептуальний і реформаційний періоди, а також аналізує вплив реформи «Нова українська школа» на методологію викладання історії, інтегруючи компетентнісний і особистісно орієнтований підходи. Здобувачка логічно обґрунтовує об'єднання перехідного, нормотворчого, контроверсійного та реформаційного періодів в один концептуальний період тим, що саме в цей час відбулося відокремлення від радянських підходів, відмова від догматичного

вивчення історії та створення нових нормативно-правових засад для викладання дисципліни у школах. Такий підхід дозволяє об'єктивно оцінити як успіхи, так і виклики у розвитку галузі.

У четвертому розділі проаналізовано зміни в теорії та методиці викладання історії в рамках реформи «Нова українська школа». Авторка повновартісно висвітлює інтеграцію світових освітніх тенденцій в українське середовище, акцентуючи увагу на інтегративному підході до створення змісту історичної освіти. Це дозволило подолати вузькодисциплінарність і сприяло гармонізації гуманітарних і соціальних аспектів знань. Основний акцент зроблено на компетентнісному навчанні, яке включає знання, вміння, навички, цінності та соціалізацію. Водночас здобувачка слушно наголошує на важливості особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, які відповідають потребам учнів, розвивають критичне мислення, комунікативні навички та здатність самостійно вирішувати проблеми. Сформульовані закономірності трансформаційних процесів є науково обґрунтованими й корисними для подальших досліджень та практичного застосування.

У п'ятому розділі дисертантка узагальнює результати трансформацій у системі викладання історії, оцінює їхню ефективність та розглядає перспективи подальшого розвитку, використовуючи експертне оцінювання. У цій частині роботи Н. В. Ігнатенко пропонує детальний аналіз змісту та типології праць у фахових періодичних виданнях досліджуваного періоду, робить обґрунтовані висновки про роль публікацій для функціонування теорії та методики навчання історії в ЗЗСО, логічно виокремлює три напрямки, які характеризують трансформаційні процеси: утвердження національного історичного нарративу, навчально-методичне забезпечення шкільних курсів історії, організація процесу навчання історії в умовах змін, а також звертає увагу на відомості про авторів праць та неспівмірність між публікаціями науковців та практиків.

Процес експертного оцінювання описано в роботі детально й аргументовано. Застосування методу Шара для формування групи експертів забезпечило репрезентативність, а двоетапна структура опитування дозволила отримати якісні та кількісні результати. Акцент на участі стейкхолдерів різного рівня (науковці, освітні менеджери, методисти) свідчить про прагнення авторки досягти об'єктивності. У розділі висвітлено труднощі, пов'язані з модернізацією історичної освіти, зокрема невідповідність темпів реформ науково-технічному прогресу та вимогам часу. Дисертантка обґрунтовує необхідність чітких аксіологічних орієнтирів, гнучкого законодавства, академічної автономії закладів вищої та післядипломної освіти та доступу до сучасних освітніх технологій як умов для ефективної трансформації галузі. Запропоновані рекомендації є практично значущими. Вони спрямовані на вдосконалення комунікації між Міністерством освіти і науки України та закладами педагогічної освіти, а також на забезпечення системного методичного супроводу реформ у галузі історичної освіти. Висновки до розділів і загальні висновки логічно й вичерпно увиразнюють реалізацію задекларованих завдань.

Дисертація вирізняється глибиною аналізу, чіткою структурою та практичною значущістю, що свідчить про високий рівень дослідницької роботи, а також про вміння авторки поєднувати теоретичний аналіз із

емпіричними методами дослідження, обґрунтовувати висновки, важливі для розвитку історичної освіти. Висвітлені проблеми й перспективи трансформаційних процесів надають роботі вагомої наукової та практичної цінності.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих працях.

Основні наукові результати дисертаційного дослідження викладено в 48 публікаціях, зокрема: 23 наукові статті, серед яких 3 статті опубліковано у періодичних виданнях, що входять до наукометричних баз Scopus і Web of Science; 20 статей – у наукових фахових виданнях України категорії Б. Крім того, підготовлено 1 навчально-методичний посібник, 18 тез доповідей, опублікованих у збірниках матеріалів конференцій, та 6 публікацій, які додатково висвітлюють результати дисертації.

Наукові положення, результати дослідження, гіпотези та рекомендації, висновки обґрунтовано й обговорено під час виступів на міжнародних, всеукраїнських регіональних та університетських наукових та науково-практичних семінарах, конференціях, практикумах.

Відповідність дисертації встановленим вимогам та відомості про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дисертація та реферат відповідають встановленим вимогам за змістом, структурою, обсягом та оформленням. Основні положення, викладені в рефераті, повністю збігаються з положеннями дисертації. Порушень академічної доброчесності в роботі не зафіксовано.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.
Загалом позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Наталії Ігнатенко «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991 – 2020 рр.)», відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження та побажання до змісту роботи:

1. Позитивним моментом рецензованої праці є те, що трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі розглядаються у ній через призму і в контексті реалізації державної політики в Україні, державної політики в Україні в галузі освіти та світових тенденції загальноосвітніх змін. Однак у висновках дана взаємозалежність не виражена. Вважаємо, що її обґрунтуванню доцільно було б приділити більше уваги.

2. На нашу думку, в останньому підрозділі дисертації слід чіткіше окреслити перспективи розвитку теорії та методики вивчення історії, оскільки саме на ці питання слід звертати увагу студентів педагогічних вишів, готуючи їх до роботи в ЗЗСО.

3. Результати експертного оцінювання повновартісно представлено в додатках до дисертації. Текст кваліфікаційної роботи містить опис використаного методу та підходів до опитування, але не наводить конкретних статистичних відомостей або узагальнень, які б детально ілюстрували результати дослідження. На нашу думку, доречним було б наведення кількісних результатів опитування стейкхолдерів у п'ятому розділі дисертації.

4. У роботі доцільно чіткіше виразити характер зовнішнього впливу на трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії, зокрема в

контексті змін в усій європейській моделі освіти. Це дозволяє більш аргументовано показати, як адаптація міжнародних тенденцій, таких як компетентнісний підхід, інтерактивні методи навчання чи акцент на міжкультурному діалозі впливають на реформування української історичної освіти та її інтеграцію в європейський освітній простір.

5. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи хочемо висловити побажання авторці укласти методичний посібник з генези теорії та методики навчання в ЗЗСО, який варто використовувати і в процесі навчання студентів спеціальності 014.13 «Середня освіта. Історія», і під час проведення занять для вчителів історії та громадянської освіти під час підвищення їхньої кваліфікації.

Висновок про відповідність докторської дисертації вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук». Текст рецензованої роботи «Трансформаційні процеси в теорії та методиці навчання історії в школі періоду незалежності України (1991–2020 рр.)» демонструє високий рівень наукової підготовки, ґрунтовний теоретичний аналіз і практичну значущість результатів. Підготовлений рукопис став вагомим внеском у дослідження теорії та методики навчання історії, відповідає вимогам до наукових праць такого рівня (затверджених Постановою Кабінету Міністрів України №1197 від 17 листопада 2021 року (зі змінами) та може слугувати базою для подальших досліджень і практичних напрацювань у галузі історичної освіти. Дисертація є самостійним і завершеним дослідженням. Враховуючи зазначене вище вважаємо, що авторка роботи, Ігнатенко Наталія Віталіївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки.

Опонент –

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри педагогіки
Бердянського державного
педагогічного університету

Надія ВСНЦЕВА

підпис Надії ВСНЦЕВОЇ завіряю
ректор

Ігор БОГДАНОВ